

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

©2018 МАЩЕНКО М. А.

УДК 338.24.021.8

Мащенко М. А. Теоретико-методологічні підходи до структурної трансформації національних економічних систем

У статті проаналізовано сучасні теоретико-методологічні підходи до реформування та структурної трансформації національних економічних систем, головним чином національних економік постсоціалістичного простору. Визначено вплив неекономічних факторів на структурні трансформаційні перетворення, серед яких головний акцент зроблено на соціальні фактори. У прикладному аспекті запропоновано модель формування соціального середовища структурних трансформацій економічних систем, яка надасть можливість вбудувати соціальні фактори в реформаційні та трансформаційні процеси держави.

Ключові слова: національна економіка, структурна трансформація, економічне зростання, соціальне середовище.

Рис.: 1. **Бібл.:** 13.

Мащенко Марина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, статистики та прогнозування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: mmashchenko@ukr.net

УДК 338.24.021.8

Мащенко М. А. Теоретические подходы к структурной трансформации национальных экономических систем

В статье проанализированы современные теоретико-методологические подходы к реформированию и структурной трансформации национальных экономических систем, главным образом национальных экономик постсоциалистического пространства. Определено влияние неэкономических факторов на структурные трансформационные преобразования, среди которых главный акцент сделан на социальные факторы. В прикладном аспекте предложена модель формирования социальной среды структурных преобразований экономических систем, которая даст возможность встроить социальные факторы в реформационные и трансформационные процессы государства.

Ключевые слова: национальная экономика, структурная трансформация, экономический рост, социальная среда.

Рис.: 1. **Библ.:** 13.

Мащенко Марина Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, статистики и прогнозирования, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: mmashchenko@ukr.net

UDC 338.24.021.8

Mashchenko M. A. The Theoretical Approaches to Structural Transformation of National Economic Systems

The article analyzes the current theoretical and methodological approaches to reforming and structural transformation of national economic systems, mainly the national economies of post-socialist space. The influence of non-economic factors on the structural transitional transformations is determined, among which the main emphasis is placed on social factors. In the applied aspect, a model of formation of social environment of the structural transformations of economic systems is proposed, allowing to integrate social factors in the reformation and transformational processes of the State.

Keywords: national economy, structural transformation, economic growth, social environment.

Fig.: 1. **Bibl.:** 13.

Mashchenko Marina A. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Statistics and Forecasting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: mmashchenko@ukr.net

Структурні зміни в національній економіці односторонньо є ефективними в забезпеченні стабільного економічного зростання. Питання про структурну трансформацію економічних систем має глибокі підстави в проблематиці загальної економічної теорії. З ним безпосередньо пов'язані проблеми формування, розвитку, зміни економічних систем, і вони досліджуються багатьма вченими протягом тривалого часу. Особливо гострий інтерес до проблеми трансформації економічних систем виник останнім часом, що викликано значним посиленням взаємозв'язку національних економік світу. Тим самим прискорюється інтеграція їх у світову економіку, що приводить до збільшення кількості факторів впливу на процес функціонування економічних систем, їх трансформації та реформування. Це підтверджує актуальність даної статті.

У даний час чимало економістів розглядають проблему структурної трансформації національних

економічних систем, оскільки це істотно впливає на потенціал розвитку країни. Процес структурних змін привертав увагу економістів протягом довгого часу. Ця тема досліджень є актуальною і тепер. Так, ще в 40-х рр. ХХ ст. Д. Кларк [1] пропонував саме традиційний поділ національної економіки на три сектори: сільське господарство, виробництво та послуги. Тоді ж І. Фішер, а трохи пізніше – в середині 1950-х рр. – Ю. Вольф і Ж. Фурастьє зробили значний внесок у пояснення секторного розподілення підрозділів національної економіки та її змін [1–3]. Уже в нинішньому столітті, у 2008 р., А. Крюгер і Х. С. Руерте підсумовували теоретичні аспекти структурних змін національних економік. Так, основний аспект гіпотези з трьома секторами, введеного Ж. Фурастьє, І. Фішером і Д. Кларком, полягає в тому, що під час процесу економічного розвитку відбувається зміна зайнятості від сільського господарства до виробництва і потім до послуг.

Значний внесок у дослідження у сфері економічного зростання та інтерпретації процесу структурних змін зробив С. Кузнець у 1973 р. Він вивів співвідношення між збільшенням рівня ВВП на душу населення і зрушенням у структурі споживання. Вчений наголошував, що серед інших факторів технологічний прогрес є основним джерелом економічного зростання і структурних змін [4]. Крім того, існують деякі докази, що сукупне економічне зростання викликає структурні зміни, а також навпаки [5–10]. Усе це вказує на необхідність структурних змін для запланованого розвитку національної економіки. Однак через динамічну сутність самого процесу трансформації економічних систем багато питань потребують подальшого дослідження. Серед таких питань особливе місце займає структурна трансформація, реформування та моделювання економічних систем постсоціалістичних країн. У тому числі не вирішеними залишаються питання впливу неекономічних факторів на структурні трансформації національних економічних систем, таких як соціальні, екологічні, інтеграційні, інтенсифікаційні та багато інших.

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних підходів до структурної трансформації національних економічних систем, визначення впливу неекономічних факторів на структурні трансформації національних економічних систем і формування соціального середовища структурних трансформацій економічних систем.

Трансформаційні процеси в економіці є безсумнівною ознакою економічного розвитку. Динамічні трансформаційні процеси є постійними та незалежними від кризових явищ в економіці, тимчасового падіння або зростання, які, по суті, і є механізмом розвитку. Але, за поглядами Й. Шумпетера, джерелом економічного розвитку є інновації, що на кожній новій хвилі зростання дозволяють значно збільшити ефективність використання обмежених ресурсів та ринкового механізму за рахунок нових технологій [8].

Неоліберальна позиція Й. Шумпетера дозволяє визначити неокласичний підхід з його раціональним індивідуалізмом, невідповідним сучасним процесам трансформації економічних систем: інноваційність сучасної трансформації полягає в:

- ✦ поглибленні «соціальності»;
- ✦ суспільній праці;
- ✦ інституціональному характері.

Постсоціалістичні країни, до яких належить і наша держава, потребують суспільного осмислення трансформацій, причому трансформації виявляються під впливом малодосліджених неекономічних факторів. Суспільному виробництву сучасності притаманні, поряд з економічними, ринковими, конкурентними факторами, об'єднуючі відносини співпраці на всіх рівнях господарювання. Підтвердженням цієї думки є існування світового інституту соціальної

відповідальності. Саме соціальна відповідальність на всіх рівнях господарювання – корпоративному, регіональному, загальнонаціональному, світовому – є одним із важелів сучасних трансформаційних процесів.

Недостатня увага до впливу неекономічних факторів на трансформаційні процеси може призвести до теоретичної невідповідності до проведення структурних трансформацій економічних систем, і особливо це важливо для постсоціалістичних країн.

Підвищення значущості третинного сектора, особливо економіки знань, сьогодні є переважачим фактором структурних змін у більшості країн. Як відомо, «у сфері макроекономіки, на стику політики та економічної науки, термін «економіка знань» застосовується у загальносвітовому масштабі для визначення суспільства майбутнього. В умовах інноваційної економіки в процесі управління знаннями необхідно також враховувати ряд факторів, пріоритетними серед яких є: людський, технологічний, індивідуальний, організаційний, глобальний, фактор часу» [11]. Економіка знань набуває все більшого значення у світі. Економічний розвиток сучасного світу дуже динамічний. Тому використання економіки знань у трансформаційних теоріях і методології мають бути присутні. Це ще одна важлива проблема для постсоціалістичних країн. Вона ускладнюється прискореним розвитком науки та технологій у всьому світі, у той час як в Україні, наприклад, умов для науковців не створено практично зовсім. Технології, що потрапляють в Україну з-за кордону, в більшості є не новаторськими.

До факторів, що враховує економіка знань, необхідно додати інвайронментальний. Лише інформаційна та освітня програми з охорони довкілля здатні сформувати базу для реформування економічних систем [12].

Широко відомо, що виробництво сприяє як національному, так і регіональному розвитку. Тому очевидно є необхідність переіндустріалізації на національному та регіональному рівнях. Крім того, сфера послуг і виробництво взаємодіють одна з одним таким чином, що це може бути вигідним для всіх галузей.

Проте дослідники визнають, що структурні зміни для розвинутих регіонів сприяють зниженню темпів розвитку, у той час як структурні зміни для відносно бідних регіонів, які відстають від середнього темпу зростання, можуть сприяти прискоренню темпів їх розвитку та наблизити до середнього.

У країнах з трансформаційною економікою структура національної економіки вимагає внесення суттєвих змін до переходу до ринкової економіки. Отже, регіональна спеціалізація та концентрація певних типів економічної активності в конкретних регіонах країни сприяють як розвитку кожного регіону, так і зв'язків між ними, що, своєю чергою, приводить до зростання національної економіки.

Слід сказати, що країни з розвинутою економікою, які займають провідні місця у світовому суспільстві, взагалі своєчасно вживають заходи для запобігання ретельних впливів на економіку. Трансформаційні процеси в постсоціалістичних країнах найбільше страждають від недосконалих механізмів структурної трансформації через недостатнє теоретико-методологічне обґрунтування.

Так, ретельного вивчення вимагають такі вагомі фактори структурної трансформації національних систем, як:

- ✦ *значне прискорення й ускладнення світових економічних процесів.* Час стає значним чинником економічного розвитку. Усе більш неухильне скорочення економічних циклів призводить до зниження ефективності державного коригування, головним чином, у країнах постсоціалістичного періоду. Через інтернаціоналізацію світової економіки кризи мають світовий характер і породжують одна одну;
- ✦ *посилення міжсистемних інтеграцій, які інтенсифікують трансформаційні зміни, що відбуваються в економічних системах.* Глобалізаційні процеси поширюються, що породжує зниження вірогідності результатів дії прогностичних механізмів. Перспективи розвитку світового товарообігу, капіталообігу, інформаційних, фінансових світових процесів перетворюють національні економіки в складові частини світового господарства;
- ✦ *урахування складності процесу структурної трансформації економічних систем і невизначеності майбутніх етапів розвитку.* Формування та реформування економічних моделей національних економік майбутнього більшою мірою залежить від світових впливів та породжує небезпеку злиття і втрати індивідуальності держави;
- ✦ *урахування спільних сучасних тенденцій, глобалізаційних процесів, явищ, обумовлених заходом індустріальної епохи розвитку та переходом до постіндустріального суспільства;*
- ✦ *взаємозв'язок і взаємодоповнення процесів формування економічних відносин і розвитку інститутів тощо.*

Роль і значення неринкового механізму координації економічних зв'язків, державного регулювання економіки буде зростати в міру розвитку таких факторів:

- ✦ розвиток «економіки знань»;
- ✦ інтелектуалізація виробництва;
- ✦ розширення горизонтальних (мережевих) зв'язків.

При цьому людина виступає як представник певного соціального середовища і веде себе відповідно до традицій, норм, які прийняті в рамках соціуму.

Центральною ланкою у взаємозв'язках економіки і соціального життя виступає людина з її неухильно зростаючими потребами. Але поведінка ринкових агентів залежить не стільки від суб'єктивних переваг, що лежать в основі потреби, скільки від їх приналежності до різних соціальних груп. Отже, фундаментальна ідея раціональної «економічної людини» має поступитися місцем «соціальної людини», яка змінює ієрархію інтересів, їх функціональну підпорядкованість. Забезпечення пріоритетності загальнонаціональних інтересів особливо актуальне в період трансформації економічних систем, тому що раціональні інтереси «економічної людини» не в змозі сформувати громадський відгук. Своєю чергою, людський фактор виступає одним із основних умов розвитку економіки. «Соціальна людина» діє відповідно не тільки до свого суспільного становища, ієрархії в суспільстві. Задіяні всі характеристики менталітету.

Слід зауважити, що до неекономічних факторів, що впливають на трансформаційні процеси, слід включити і психологічні. Наступним кроком дослідження має стати вже «соціальна людина» з точки зору поведінкової економіки за Д. Канеманом. За його дослідженнями, неокласики «оперують» «економічною людиною», але реальна людина діє зовсім нераціонально [9].

Залежно від характеру впливу на трансформаційні процеси зарубіжні вчені [13] у своїх дослідженнях поділяють суспільство на групи: «суб'єкти, які ініціюють трансформаційні процеси; суб'єкти, які відносяться до організаційної та інноваційно-підприємницької діяльності; суб'єкти, які адаптуються до умов, що змінюються» [13]. Подальшого дослідження потребує соціальне середовище структурних трансформацій національних економічних систем.

Необхідним є формування механізму соціального середовища структурних трансформацій національних економічних систем. У прикладній інтерпретації уявлення дії неекономічних факторів пропонується схема формування соціального середовища структурних трансформацій економічних систем (рис. 1).

Так, до *першої групи* – ініціаторів структурних трансформаційних перетворень – відносять тих суб'єктів, які мають значну «вагу» в суспільстві та деякі економічні важелі: члени уряду, міністерств і відомств, чиновники. Їх функцією є власно ініціація структурних перетворень та реформацій – створення інститутів, зміна правового поля. Слід сказати, що разом з ініціаторами діють і опозиціонери, які затримують структурні перетворення, заважають реформаційним процесам в економіці. Опозиціонери, як зворотна сторона, на рис. 1 не вказані, але в подальших дослідженнях схема формування соціального середовища структурних трансформацій економічних систем набуде розвитку та опозиційні групи знайдуть

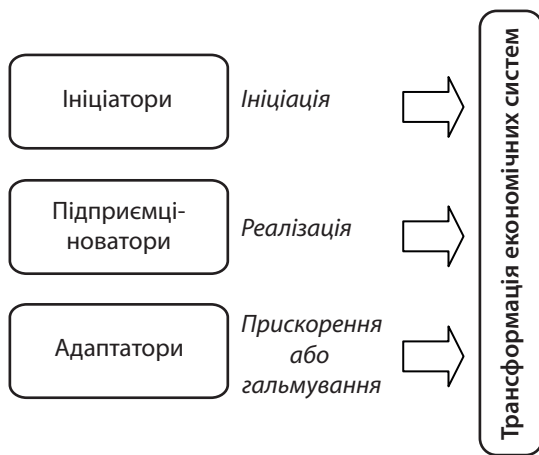

Рис. 1. Формування соціального середовища структурних трансформацій національних економічних систем

у ній відображення. Група опозиціонерів – це широке коло суб'єктів, які займають у суспільстві практично таке ж положення, як і ініціатори. Основні цілі опозиціонерів – лобізм інтересів великого бізнесу національного або світового масштабу, здобуття прав власності на ресурси, більш значуще місце в суспільній ієрархії тощо.

До *другої групи* – підприємців-новаторів – входять ті суб'єкти, що підтримують структурні трансформаційні перетворення вже на практиці, у господарській діяльності. Підприємці-новатори втілюють ініційовані першою групою інновації в економіку на всіх рівнях господарювання – від окремого підприємства до транснаціональної корпорації, на всіх ринках – від місцевого, регіонального, національного до світового. Разом із суб'єктами другої групи також діють опозиціонери цього рівня. Опозиціонери-підприємці коригують перетворення в бік власних інтересів, заважають реформуванню з метою створення умов для втілення ідей опозиціонерів першої групи.

До *третьої групи* відносять суб'єктів-адапторів, які пристосовуються до нових умов суспільного господарювання. Вони не мають впливу на якісь суттєві дії з перетворень, але саме ця група є основними учасниками процесу трансформації – їх більшість, і саме вони своєю діяльністю демонструють загальне ставлення суспільства до трансформацій економіки. На даному етапі перетворень опозиційної групи немає, адже адаптатори показують своє ставлення саме формуванням базового середовища прийняття або неприйняття трансформацій. Їх реакція на трансформації виражається результатом господарювання. Дана група, імовірно, може стимулювати рух за стримування неприйнятих трансформацій.

Подальше дослідження проблеми структурних трансформацій економічних систем з точки зору впливу неекономічних факторів потребує системного аналізу формування груп на практиці, де можна вже говорити про відсоткову складову, плюси та мінуси

теоретичного підходу та інше. У подальшому прикладні дослідження автором планується проводити в Україні та Болгарії.

Зауважимо, що в тексті статті при згадуванні трансформацій, реформування, перетворень, моделювання тощо маються на увазі, звичайно, саме структурні трансформації економічних систем.

Отже, соціальна складова – це не просто не-економічний фактор структурної трансформації національних економічних систем. Цей найвпливовіший елемент перетворень є невід'ємним від економічної системи держави. Структурна трансформація потребує глибокого аналізу складних процесів взаємозв'язків економічних і соціальних явищ.

В Україні структурні трансформаційні перетворення економіки обтяжені ще й суттєвими демографічними проблемами – неухильне збільшення середнього віку населення; міграція; складне політичне становище тощо. Тому теоретичні дослідження вітчизняних авторів допоможуть створити теоретично-методологічну базу для успішного реформування національної економічної системи.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасних теоретико-методологічних підходів до структурної трансформації національних економічних систем показав, що для розвитку інтеграційних процесів та впливовості неекономічних факторів необхідно:

- ✦ подальше дослідження теоретичних, методологічних, методичних питань зі структурної трансформації національних економік, особливо економік постсоціалістичних країн;
- ✦ подальші дослідження, розробки та формування механізмів структурної трансформації національних економік, особливо в Україні, для успішного переходу до постіндустріального суспільства;
- ✦ підвищення значущості третинного сектора, особливо економіки знань.

У процесі структурної трансформації економік постсоціалістичних країн, особливо в Україні, у сучасній економіці слід віддавати перевагу відносинам співпраці як фундаментальній характеристиці господарської діяльності.

Запропоновано механізм формування соціального середовища структурних трансформацій економічних систем, для чого надано схему формування соціального середовища структурних трансформацій економічних систем як прикладну інтерпретацію уявлення дії неекономічних факторів. Визначено, що в процесах формування та реформування економічних систем велике значення мають соціальні, психологічні, моральні, ментальні та інші фактори. Тому в подальших дослідженнях слід приділяти більше уваги не раціоналізму в поведінці людини, а «соціаль-

ній людині» та «психологічній людині», враховуючи поведінкову економіку.

Подальші дослідження прикладного характеру дозволять створити модель формування соціального середовища структурних трансформацій економічних систем, що надасть можливість вбудувати соціальні фактори в реформаційні та трансформаційні процеси держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Wolfi A. The Service Economy in OECD Countries. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*. 2005. Vol. 3. 81 p.

doi:10.1787/212257000720

2. Mihnenoka A., Saulitis, J. Evaluating the Significance of Structural Changes within National Economy for Economic Growth of Latvia Using the Econometric Model. *Economics and Business*. 2013. Vol. 23. P. 62–70.

3. Mikulić D., Lovrinčević Ž., Nagyszombaty, A. G. Regional Convergence in the European Union, New Member States and Croatia. *South East European Journal of Economics and Business*. 2013. Vol. 8. Issue 1. P. 9–21.

doi:10.2478/jeb-2013-0001.

4. Kuznets S. Modern Economic Growth: Findings and Reflections. *The American Economic Review*. 1973. Vol. 63. No. 3. P. 247–258.

5. Fracasso A., Marzetti G. V. Estimating Dynamic Localization Economies: The Inadvertent Success of the Specialization Index and the Location Quotient. *Regional Studies*. 2018. Vol. 52. Issue 1. P. 119–132.

doi:10.1080/00343404.2017.1281388.

6. Kemeny T., Storper M. Is Specialization Good for Regional Economic Development? *Regional Studies*. 2015. Vol. 49. Issue 6. P. 1003–1018.

doi:10.1080/00343404.2014.899691.

7. Dietrich A. Does Growth Cause Structural Change, or Is It the Other Way around? A Dynamic Panel Data Analysis for Seven OECD Countries. *Empirical Economics*. 2012. Vol. 43. Issue 3. P. 915–944.

doi:10.1007/s00181-011-0510-z.

8. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

9. Kahneman D. *Thinking, Fast and Slow*. 1st ed. US: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.

10. Доповідь «Інноваційна діяльність промислових підприємств України» / Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_idpp_dop.htm

11. Рак Н. Е. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями. *Регіональна економіка*. 2009. № 3. С. 224–232.

12. Дубровская Н. В., Мищенко Е. С. Обеспечение качества образовательных программ экологической направленности – шаг к устойчивому экономическому развитию. *Вопросы современной науки и практики*. 2017. № 1. С. 122–130.

13. Стеблякова Л. П. Трансформация экономических систем: теория и практика : автореф. дис. ... д-ра экон. наук. М., 2010. 54 с.

REFERENCES

“Dopovid «Innovatsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv Ukrainy»” [The report "Innovative activity of industrial enterprises of Ukraine"]. Derzhstat Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_idpp_dop.htm

Dietrich, A. “Does Growth Cause Structural Change, or Is It the Other Way around? A Dynamic Panel Data Analysis for Seven OECD Countries”. *Empirical Economics*, vol. 43, no. 3 (2012): 915-944.

doi: 10.1007/s00181-011-0510-z

Dubrovskaya, N. V., and Mishchenko, Ye. S. “Obespecheniye kachestva obrazovatelnykh programm ekologicheskoy napravlenosti – shag k ustoychivomu ekonomicheskomu razvitiyu” [Ensuring the quality of environmental education programs is a step towards sustainable economic development]. *Voprosy sovremennoy nauki i praktiki*, no. 1 (2017): 122-130.

Fracasso, A., and Marzetti, G. V. “Estimating Dynamic Localization Economies: The Inadvertent Success of the Specialization Index and the Location Quotient”. *Regional Studies*, vol. 52, no. 1 (2018): 119-132.

doi: 10.1080/00343404.2017.1281388

Kahneman, D. *Thinking, Fast and Slow*. US: Farrar, 2011.

Kemeny, T., and Storper, M. “Is Specialization Good for Regional Economic Development?”. *Regional Studies*, vol. 49, no. 6 (2015): 1003-1018.

doi: 10.1080/00343404.2014.899691

Kuznets, S. “Modern Economic Growth: Findings and Reflections”. *The American Economic Review*, vol. 63, no. 3 (1973): 247-258.

Mihnenoka, A., and Saulitis, J. “Evaluating the Significance of Structural Changes within National Economy for Economic Growth of Latvia Using the Econometric Model”. *Economics and Business*, vol. 23 (2013): 62-70.

Mikulich, D., Lovrintsevich, Z., and Nagyszombaty, A. G. “Regional Convergence in the European Union, New Member States and Croatia”. *South East European Journal of Economics and Business*, vol. 8, no. 1 (2013): 9-21.

doi: 10.2478/jeb-2013-0001

Rak, N. E. “Ekonomika znan: sutnist ta faktory upravlinnia znaniamy” [Economics of knowledge: the essence and factors of knowledge management]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2009): 224-232.

Shumpeter, Y. A. *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidсотка ta ekonomichnoho tsykladu* [The theory of economic development. Profit, capital, loan, interest and economic cycle research]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2011.

Steblyakova, L. P. “Transformatsiya ekonomicheskikh sistem: teoriya i praktika” [Transformation of economic systems: theory and practice]: *avtoref. dis. ... d-ra ekon. nauk*, 2010.

Wolfi, A. “The Service Economy in OECD Countries”. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, vol. 3 (2005).

doi: 10.1787/212257000720